

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

"מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן" - על חמלה ורחמים

חיים דויטש – מכון סאמיט

המפגש עם הילד בגיל הרך – יום עיון של מכון סאמיט בתאריך 20.2.07

מודה אני לפניך מלך א-ל חי וקיים

שהחזרת בי נשמתי בחמלה, רבה אמונתך. (מתוך סידור התפילה)

א. מבוא

בהרצאה נתמקד בשני תחומים ששייכים ליחסים בינאישיים בכלל ולמפגש עם ילדים בגיל הרך בפרט:
1. הבנת ההבדל העקרוני שבין רחמים וחמלה, כאשר שניהם מתאפיינים בדאגה, אכפתיות, אמפטיה ונדיבות
תוך השתתפות בקשייו של הזולת.
2. בירור ההשלכות הנובעות מהבנת המושג חמלה על מרחבי ההדרכה והמבנה הארגוני.

ככל הידוע לנו, מתרחש סיפור האמנה הראשונה במצרים. פרעה גוזר "כל הבן הילוד היאורה תשליכהו" ויוכבד
שולחת את משה בנה בתיבה על מי היאור. בת-פרעה רואה את התיבה ואת משה בתוכה חומלת עליו "ותראה
והנה נער בוכה ותחמול עליו" ולוקחת אותו אל הארמון. מספרים, הכתוב והמדרש, שבת פרעה נתנה את משה
לאמו יוכבד להניקו ולגדלו על אף שידעה את גודל הסכנה הנשקפת לה. התורה משתמשת במילה "חמלה"
בתיאור המעשה.

אירוע דומה התרחש במשפחת קלט חירום:

תינוק שהושם בקלט בכה ללא הרף וסירב לאכול בכל צורה שהיא. האם האומנת אומרת לבעלה "אני מרגישה
שהוא רוצה ציצי של אימא". הבנה זו שנובעת, לדעתי, מחמלה מתורגמת לכירורים שונים שמביאים את האומנת
עם התינוק לבי'ח שם שוכבת האם ובמשך כשלושה ימים יונק התינוק מאמו. עם חזרתם למשפחת הקלט, בביקור
בקופת חולים עם התינוק, רואה האומנת את בתה של חברתה מיניקה את תינוקה שלה, פונה אליה האומנת "אולי
תיניקי גם את שלי?" וכך המשיך התינוק לינוק עוד כחודש ימים.....

באחת מהקבוצות שאנו מנחים להורי אומנה, מתארת אם אומנת את ההשכמה בבוקר:

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

אני מנסה להעיר אותו כדי שילך לביה"ס אולם הוא מסרב לקום. אני לא מכריחה אותו כי אני מרחמת עליו.....

למפגשים בין אדם לבין זולתו ישנם אפיונים שונים. יחסי הורות, טיפול, הדרכה ועזרה לסוגיהן, מפגישים את האדם ברגשות מגוונים מתחום הדאגה לאחר. החמלה והרחמים, משמשות בערבוביה בשיח אודות העזרה לאחר, ונתפסות כמילים נרדפות. אולם, נראה שיש הבדל מהותי בין שתי מילים אלו.

ב. על יחסים בינאישיים, רחמים וחמלה

פרויד (1920) טען שבאדם דחף מולד להרסנות ותוקפנות ובחיבורו "תרבות ללא נחת כתב : המציאות שאוהבים להתכחז לה היא שהאדם אינו ברייה ענוגה שזקוקה לאהבה...אין הזולת לדידו רק עור פוטנציאלי ומושא מיני, כי אם גם פיתוי להשביע בו את תוקפנותו...להסב לו כאב לענותו להרגו. אדם לאדם זאב....

מאז התפתחו גישות אחרות שבבסיסן ההנחה שהאדם הוא ייצור חברתי וזקוק להיות נאהב באופן מתמשך. אנחנו נתמקד בהרצאה זו בנושא החמלה והרחמים מתוך הנחת יסוד אותה ניסח לווינס, שלאדם צו מוסרי כלפי האחר צו המחייב אכפתיות אמפתיה וחמלה.

במאמרו " בין טרגיות לחמלה" מתאר קולקה בפירוט רב את התפתחות תיאורית ה'עצמי' תוך התייחסות למקומה של החמלה ביחסים עם הזולת. קולקה מדגיש את תפיסתו של קוהוט את האדם כייצור טרגי וככזה מהווה הזולת והקשר עמו הכרח קיומי:

זה האדם הנושא עמזו את העצמי המפורר שלו ושאיננו חדל מן הכמיהה לשיקום העצמי משברונו..... זמינות השופעת והזורמת של יחס אמפטי היא המבטלת את הטרגיות של האדם: היעדרו של היחס האמפטי...הם סיבתו והגדרתו גם יחד של האדם הטרגי ...

האדם אינו מושלם. חוויית השבר והחסר מלווה אותו לאורך חייו יחד עם הכמיהה לשיקומו של העצמי שלו. קולקה מדבר על חמלה כמרכיב הכרחי להתפתחותו של העצמי ולשיקומו מגורלו הטרגי וטוען שחמלה היא תנאי להיווצרותה של חברה אנושית ולא רק יחס המאפשר את התפתחותו של העצמי.

הבנות אלו תואמות להפליא את מקומם של האומנים בתהליך שיקומו של הילד המושם אצלם. הם אלה שאמורים לספק לילד סביבה תואמת ומאפשרת את " זמינותו השופעת והזורמת של יחס אמפטי" (לעייל).

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

בחברת הכוללת שיחות לימים נוראים מסביר הרב שג"ר (תשס"א) את המושג "חמלה" בגישה דומה לזו שהביא קולקה, ואומר:

החמלה היא נקודת מבט, זו הרואה את הסבל ואת חוסר האונים המונחים בעצם הקיום. ראשית כל, מדובר בסבל הקונקרטי והמוחשי של בני האדם שסובלים, אך מדובר גם בסבל **שבעצם המצב האנושי**. .....עד כמה שלא נרצה להיפתח להידבר, להאיר פנים, נמצא תמיד את עצמנו נכשלים ומגיעים שוב לאי-הבנות, למתחים, למפח נפש ולייאוש. **בעצם הבריאה, בעצם הגורל האנושי, מונחת איזו אומללות.....**

הרעיון שבעצם הגורל האנושי מונחת אומללות מושלם על ידי הרעיון שהחמלה מהזולת מאפשרת לאדם להתמודד עם אומללות זו.

ממשיך הרב שג"ר ומדבר על התנאי המרכזי לחמלה:

...אין לך מידה גדולה מהשלום העצמי, מהיכולת הנפלאה להכיר, לחוש, שאני שלם עם חיי, עם מעשי עם נשמת. הרמוניה זו משרה על האדם **שלווה עמוקה**, והתפייסות.... ביני לבין נשמת – עצמי, וביני לבין חברי... רק התפייסותי עם עצמי, קבלת מוגבלותי והחמלה כלפי עצמי יכולה להוביל לחמלה כלפי הזולת הנתפס על ידי כסובייקט.

ג. על חמלה ורחמים וההבדל שביניהם

קיימים, בעצם, שני סוגי רחמים. האחד, פחדן ורגשני, אינו למעשה אלא קוצר רוחו של הלב, שאחד רצונו להשתחרר מהר ככל האפשר מן ההשפעה הבלתי נעימה של מצוקת הזולת, רחמים שאין בהם שמץ השתתפות בצער ואינם אלא הגנה אינסטינקטיבית על נפשך מפני סבל הזולת. ואילו הסוג השני, שרק הוא נחשב באמת, הוא סוג של חמלה לא רגשנית, כי אם יצירתית, שרצונה נהיר לה והחלטתה נחושה לעמוד בכל (מלבי"ם בהמשך), בסבלנות ובסובלנות, עד כלות הכוחות ואף למעלה מזה (סטפן צוויג, 1986).

נתייחס לדוגמאות שיבהירו את שנאמר על ידי צוויג:

בבדיקת משפחה, חד הורית, לגבי התאמתה לתפקיד של משפחת אומנה מספרת מגייסת המשפחות שליבה נכמר על האם החד הורית שעלולה לסיים את חייה ללא ילד וחשבה לאשרה כמשפחה אומנת על אף ספקותיה בנוגע להתאמתה.

מצוקתה של האם החד הורית מפעילה ומשפיעה על שיקולי דעתה המקצועיים של מגייסת המשפחות, היא מרחמת עליה ורוצה להמליץ עליה כעל משפחה אומנת וכך להיפטר ממצוקתה. בהדרכה על אירוע זה ניתן היה לפגוש אצל המגייסת תכנים מעולמה הפנימי שהקשו עליה להחליט.

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

גם בדוגמא בפתחת ההרצאה על השכמת הילד בבוקר, ניתן להבין את קשייה של האומנת לשים גבולות "כי הילד מסכן" והיא עלולה לראות את עצמה כתוקפנית במידה ותקפיד על ההשכמה. הוויתור מרחמים מרגיע את החשש מתוקפנות ואשמה. ובשולי האירוע ניתן לראות את ההשלכות על זהותו ומקומו של הילד במשפחה – כמסכן, כילד שאי אפשר להתייחס אליו מתוך מציאות נורמטיבית.

בדוגמא הבאה נפגוש התנהגות שמניעה נובעים כנראה מקבלה של המוגבלות האנושית, שלווה והבנה עמוקה למצבו הרגשי של הזולת – חמלה.

חודשיים לאחר פטירתה של עדי ממחלה ממושכת קבלו הוריה שיחת טלפון בה מנסה מזכירתו, של הפרופסור שניתח אותה, לקבוע פגישה, כלומר ביקור של הרופא בביתם. הפגישה נמשכה כשעה וחצי כשהרופא מאיץ בהורים לשאול כל מה שהם רוצים. לקראת סוף המפגש שאל האב "מה בעצם אתה עושה פה?" ענה הרופא: אתם יודעים אנחנו עוסקים כל הזמן בריפוי של מחלות קשות וחושבים את עצמנו לסגנים של בורא עולם. את הכישלון, פטירתו של חולה שלנו, אנו מכחישים ובכך נוטים למעשה את המשפחה מיד ברגע הקשה ביותר. אני באתי כדי לומר שאני חושב על עדי, ושלעיתים אנחנו לא מצליחים לרפא ולמעשה נכשלים. אבל רציתי לומר לכם שעשינו את כל שיכולנו, ולכן חשוב עבורי לבוא לכאן!!

הביקור נערך ממקום של הבנה מקצועית ולא מתחושת כשלון ואשמה. זו חמלה!

ויניקוט (1969) מדבר על שני דפוסי יחסי אובייקט. התייחסות לאובייקט ושימוש באובייקט. לטענתו, התייחסות לאובייקט פירושה: התייחסות לאובייקט כאל חבילת השלכות – האובייקט כישות השלכתית וממילא אין מובחנות ואין שנים. בשלב של שימוש באובייקט יש הכרה באובייקט כישות בפני עצמה וכחלק מן המציאות, בצורה מובחנת. בהמשך נטען כי ברחמים אנו משליכים ומפעילים מנגנונים שמביאים לערבוב בין המרחם למרוחם - התייחסות לאובייקט, וכשאנו חומלים מתקיים יחס לאובייקט נפרד – שימוש באובייקט.

ניתוח פילוסופי - אתי של תחום הרחמים והחמלה נמצא במאמרו של פטריק (2003) שמתמקד בנושאי החמלה והרחמים בהתנהגות הצוות המטפל, בבת-חולים. הוא דן ביחסי מטפל – מטופל ומעלה שאלות דומות מאוד למצבים בהם נתקלים אנו בתחומי הטיפול והרווחה.

שאלתו האתית קשורה ליחס הרגשי שיש לכל אחד מאתנו כלפי המטופלים, עמדה רגשית העלולה לגרום לאפליה ביחסנו אל מטופלינו, ולעיתים לטיפול שגוי. השאלה של העדפה בטיפול קשורה לחוסר יכולתנו כבני אדם להיות רובוטים המנתקים עצמם מעמדות רגשיות כלפי המטופל כדי להתנהג כלפי כל אחד ואחת באופן שווה וראוי. ישנם מצבים בהם קור הרוח ונטרול הרגש הכרחיים לקבלת החלטות בטיפול כמו למשל במצבים סופניים, אולם גם שם עולה השאלה כיצד נשלב את רגשותינו בתוך ההחלטה מכיוון שללא רגשות אנו

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

מפקירים את אנושיותנו לשכל וכלל לא ברור שתמרון כזה נכון ואם בכלל, אפשרי. בתחום הרווחה ישנם הרבה מצבים כאלה הקשורים להוצאת ילד מביתו, מסירת ילד לאימוץ ועוד.

פטריק (2003) פוסע צעד אחר צעד כדי לנסות ולהמשיג את האופן בו ישולבו הרגשות בתוך התנהגויותינו הטיפוליות לסוגיהן, תוך התמודדות עם הבעיה האתית של אפליה.

בדרכו לפתרון הבעיה הוא משרטט את ההבדל שבין חמלה לבין רחמים.

בטיפולים לסוגיהם יש מרכיב מכניסטי של ביצוע השירות (caring for) ומרכיב רגשי הקשור לעמדה פנימית המשתתפת בנתינת הטיפול (caring about). נראה ששתי העמדות הקיצוניות, מכניסטיות מול התמסרות רגשית, מצריכות ניהול גבול ביניהן, כי ברור ששתי צורות קיצוניות אלו של התנהלות בתפקיד של מטפל לא יעלו יפה. על אחת כמה וכמה בתחום הטיפול הנפשי ובתחום העבודה הסוציאלית עלולה התנהלות בתפקיד שתאמץ את אחד הקצוות להכשיל את יצירת הקשר עם הפונה.

מהי המידה של השילוב בין שתי הגישות? עד כמה נפעל על פי הוראות התפקיד הפורמלי ועד כמה נשלב את עולמנו ועמדותינו הפנימיות? שהרי ברור שהפרדה מוחלטת היא משימה בלתי אפשרית. בנוסף, הרי הרגשות המתעוררים בנו כמטפלים אינם מנותקים מעצם המפגש עם הפונה ואנו אמורים לעשות בהן שימוש בהבנתנו את התהליכים הרגשיים המורכבים במפגש. כלומר אי אפשר בתחום שלנו, הטיפול – הנפשי ולדעתי גם ברפואה לצפות לטיפול ללא עבודה ועמדה רגשית. אבל כשיש עמדה רגשית שמתערבת בשיקולי התגובה הרי שעלולות להיווצר בעיות אתיות של העדפה, טעות בשיפוט ועוד, עובדה המצריכה אותנו להמשיך ולבחון סוגיה זו של מקום רגשותינו ביחס אל האחר בכלל ובמעשה הטיפולי בפרט.

פטריק טוען שהאמפתיה והנדיבות הנם 2 מרכיבים הכרחיים ברחמים ובחמלה. אולם טענתו היא שבחמלה יש מעין שלוה (equanimity), זו עמדה פנימית המכירה במוגבלויות האדם לעזור לזולת. אותה הרגשה פנימית שְלווה המקבלת מורכבות, היא המבדילה בין רחמים לחמלה ומאפשרת את שילובו של יחס רגשי בתוך גבולות התפקיד ללא אפליה.

רחמים, יש בהם תגובה רגשית ונדיבות אבל אין שם שלוה, איזון וויסות רגשי. כאשר מצבו של הזולת מעורר בנו פחד הרי שהרחמים מנסים להרגיע את הפחד, והמפגש איננו אמיתי.

כשאדם פוגש את כאבו של הזולת עם כאב – אלה רחמים וכשהאהבה נוגעת בכאבו של הזולת אנחנו מדברים על חמלה. (לוי אצל פטריק)

איה קמה, נזירה בודהיסטית, מבדילה בין 2 מושגים ואומרת (תרגום חופשי):

רחמים מכונה **האויב הקרוב ביותר לחמלה** בגלל הדמיון הרב ביניהם.

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

...אני מרחם על הורי... הם מסכנים בגלל שלא התגרשו לפני 10 שנים..... אומר מאיר בעקבות ביקור של הוריו. יתכן שהרחמים מחליפים רגשות אחרים? שואל המטפל, ואז לאט לאט מדבר מאיר על הכאב הגדול והזעם על הוריו, זעם אותו הוא מפחד להביע (מסיבות שונות). מאיר ממשיך ומספר שבביקור של הוריו, דיבר אביו בבוטות רבה אל אמו. אשתו של מאיר הגיבה ואמרה לו בהתרגשות "איך אבא שלך מדבר לאימא שלך?" ועל כך אומר מאיר אני מרחם עליהם ואשתי צועקת את הכאב והכעס....."
אבל, אם נקשיב לדבריו של מאיר מתוך עמדה שרחמים הנם יחס אותנטי "ונכון" הרי שנטעה בהבנתנו את יחסו של מאיר להוריו.

ד. על חמלה ורחמים בתנ"ך ובספרות חז"ל

הרש"ר בספר בראשית מדבר על מהותם של רחמים מצד הבורא. בפירושו על הפסוק: "וא-ל שדי ייתן לכם רחמים..." (בראשית מג, יד) הוא כותב:

רחמים מציין את המידה של אהבת הבורא לברייתו, שהיא הכללית ביותר, ולא תאבד לעולם, והיא גם שתהיה לקו היסוד ביחסי הבריות בינם לבין עצמם. היא אהבת הקרובים, אהבת אב לבנו, אהבת הבנים בינם לבין עצמם, בגלל ה"רחם" האחד שממנו יצאו. נוטים להחליף "רחמים" עם הביטוי העממי "רחמנות" ולבאר את המידה כהשתתפות בצער. ואולם השתתפות בצער היא דרגה נמוכה בהרבה מהמידה האמיתית של רחמים.....
"רחמים" ... היא יותר מהשתתפות בצער. המילה נגזרת מ"רחם", המציין את כוחה העמוק ורב ההקרבה של נפש אחת למען התהוות נפש אחרת, את מסירת כל הדם והכוח למען תתהווה ותשתכלל נפש אחרת. "רחם" הוא משכן ההתמסרות העמוקה ביותר.... מ"רחם" זו נגזרה מידת הרחמים. מידה זו לא רק סובלת עם הזולת, אלא לא תשקוט ולא תנוח עד שלא תראה באושרו.

לפי הרש"ר, החמלה האנושית היא המקבילה לרחמי שמים, והרחמנות מקבילה לרחמים אצל בני אדם. מתוך הסבר זה חשבתי שהמילה "חָרַם" מהווה את ההיפוך ל"רחם". בחרם אנו מתכוונים להוצאה אל מחוץ לרחם העוטפת חברה או קבוצה או את האנושות כולה.

בעולם שאין בו חמלה, הרי שאנו מטילים "חרם" על יושביו, מוציאים את האדם מן האנושי מן החמלה. וכפי שנאמר לעיל הרי שבעולם של חרם אין האדם יכול להיווצר על ידי זולתו וכל ההתפתחות האנושית נפגעת.

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

ר' מאיר לייבוש מלבי"ם, בולט בפירושו העקבי המבדיל בין "רחמים" ל"חמלה":
בפירושו לפסוק שמתאר את המפגש בין בת פרעה לבין משה בתיבה "וַתִּפְתַּח וַתִּרְאֶהוּ אֶת הַיֶּלֶד
וְהִנֵּה נֶעַר בֶּכֶה וַתִּחַמַּל עָלָיו וַתֹּאמֶר מִי־לִדֵי הָעִבְרִים זֶה". (שמות ב',ו):
כי יש הבדל בין פעל חמל ובין חוסה ורחמים, שהחמלה תהיה מצד טיב הדבר בעצמותו שאינו
רוצה להשחית דבר יקר וטוב (ללא תלות במאפייני סטטוס ואחרים), מה שאין כן חוסה ורחמים,
הם התפעלויות נפשיים יוצאות מרוך לבב לראות בצרת הנדכא שזה גדר הרחמים, או
מתועלות ששיג מן הדבר שזה גדר חוסה ושניהם לא היו פה, רק שהתעוררה שלא יושחת
דבר יקר כזה.

מתוך הנאמר עד לכאן נגדיר חמלה כמתייחסת לעולמו הפנימי של הזולת מתוך אכפתיות וידיעה שיש בעולמו,
כמו בעולם שלי, טרגיות וכאב. הרצון להקל על סבלו של הזולת מתבסס על שלוה ואיזון פנימי והשלמה עם
קיומו של הסבל ומוגבלות יכולתנו להעלימו.

ה. רחמים עלולים להוביל לאכזריות.

בנושא זה אגע רק על קצה המזלג. המדרש בקהלת אומר:
רשב"ל אומר כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן, ומניין שנעשה אכזרי במקום
רחמן שנאמר (שמואל א' כ"ב) ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב ולא תהא נוב כורעו של עמלק, ורבנן אמרין
כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שמדת הדין פוגעת בו שנאמר (שם/שמואל א' /ל"א) וימת שאול ושלשת
בניו. (קהלת רבא, ז).

בתהליכים המתרחשים בטיפול, בהדרכה, בניהול צוות וגם בהווייתנו כהורים, נפגוש הרבה פעמים את תהליך
הפיכתם של רחמים על מטופל, בן או איש צוות לתקיפות ו/או תוקפנות כלפיו בזמן מאוחר יותר. הרחמים
שמשמשים כהגנה על המרחם מפני מצוקותיו שלו חוסמים את יכולתו להבנת הזולת ועלולים להפוך בהמשך
לתוקפנות. הרחמים מופעלים ממניעים של פחד, ריחוק רגשי ומניעים רגשיים נוספים, באים להגן, באמצעות
מעשה טיפולי או של חסד, על המרחם ולא רק על זולתו. "שיקולים זרים" המונחים ביסודם של רחמים,
עלולים להביא להיפוכו של היחס במקרים אחרים.

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

מנחת אמנה שמוותרת על מרכיב הבקרה בעבודתה ויחד אתו גם על הצבת גבולות לאם האומנת וכל זאת מתוך רחמיה על העומס והקושי של האומנת עם הילדים המושמים אצלה, עלולה לאחר מספר חודשים למצוא את עצמה מגיבה בתוקפנות כלפי האם האומנת תוך שהיא מגלה שהאם האומנת מחפה על חיסוריו של הילד שבאחריותה מבית הספר.

הורים שמוותרים לילדם מתוך רחמים ומאפשרים אווירה ללא גבולות וללא סמכות, ימצאו את עצמם בהמשך החיים מפעילים כוחנות כדי להציב גבולות מינימליים ו/או לדרוש אחריות מילדם.

1. חמלה ורחמים בעבודה בתחום האמנה

בתחום הפרטני

משברים קשים במשפחה, כאלה המובילים להוצאת ילדים מביתם מעוררים אצל כל הנוגעים בתהליך, רגשות ראשוניים של נטישה, תוקפנות, פרנואידיות, רחמים, חמלה ועוד. רגשות אלו מאיימים על גבולות ההתנהלות בתפקיד אצל אנשי הצוות, האומנים וההורים, וכן על המבנה ומטרות הארגון. ובמושגים העולים מהרצאה זו, מפרים עוצמות אלו את האיזון והשלווה אל מול המשימה והזולת, אצל איש הצוות כמו גם בארגון כולו. רגשות אלו ואופי המשימה המרכזית של סידור האמנה הממוקדת בהגנה וטיפול בילדים, רובם חסרי אונים ופגועים, מעוררים אצל השותפים בעשייה, צרכים חזקים של נתינה, הצלה, עזרה מעבר לגבולות, לחץ לפתרונות מידיים, לעיתים, ללא כל יכולת השהייה. עמדות קונפליקטואליות פנימיות אלו מביאות לשימוש רב במילה "רחמים" או לניסיונות לעורר אשמה: "זה ילד, צריך לסדרו מיד ואחר כך לבדוק את הנהלים". אחת הבעיות הקשות בתחום סידור האמנה היא הזמניות. העובדה שהשמת הילד מוגבלת בזמן מחייבת את האומנים, ההורים, ואת הצוות בעמותה ברשויות ובפיקוח, להתמודד עם רגשות מורכבים הקשורים לאהבה, מסירות, נתינה והורות מוגבלת בזמן וכל זאת בתחום שיש בו ילדים בגיל הרך שמעוררים אהבה, רצון לפיצוי מידי, רחמים ו/או חמלה בעקבות הגורל הטרגי שלהם וזאת ליד כעסים לא פשוטים על ההורים שפגעו בילדים. אומנים רבים ובמיוחד משפחות קלט חירום מתקשים מאוד בפרידה ובקבלת הזמניות כחלק מהותי מתרומתם הגדולה, ובישחות סביב נושאים אלו עולות למכביר המילים: אהבה ורחמים.

ההבנה והקבלה שאהבה צריכה להיות במידה, וכי את הרחמים חשוב להחליף בחמלה איננה כה פשוטה ומצריכה עבודה מתמשכת יום יומית.

אם נחזור ונעמיק בסיפור בת-פרעה נראה כיצד החמלה, ולא רחמים, מתאימה לסיפור. בת-פרעה מתעלמת מגזרתו של אביה ומסתכנת כשלוקחת את משה. היא מסכימה מיד לתת אותו לאמו הביולוגית להנקה. ניתן

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

להניח שרחמים מצידה של בת פרעה על משה, שנובעים אולי מחוסר יכולתה להכיל את המראה של תינוק זרוק באגם, עלולים היו להוביל לכעסים על האם שהזניחה את בנה וכך הייתה נמנעת מסירתו של משה לאמו לשם הנקתו. כמה דומה ליחסם של אומנים להורים ולסידורי הביקור אצלם, בהרבה מן המקרים. גם בסיפור של אם הקלט ניתן להניח שאם הייתה מרחמת על התינוק הבוכה בגלל חוסר האונים שלה כאם וותיקה שלא מסוגלת להכיל את כישלונה שלה, הייתה מנסה שוב ושוב להצליח בהרגעתו של התינוק, ואמו הנעדרת לא הייתה עולה בליבה מכיוון שבמצב כזה היא מהווה איום על יכולתה האימהית. כמו כן נראה לי, שספק אם הייתה מסוגלת להתייחס אל עולמו של התינוק ולאפשר לו הנקה אצל הבת של השכנה. עבודת הדרכה עם אומנים ועם צוות מצריכה בירור עוצמת הרגשות כדי לאפשר הבדלה בין רחמים וחמלה. בירור הרגשות, והעמדות הקשורות אליהן, מאפשר למוזד/ך/ת איזון פנימי וויסות רגשי תוך עיבוד הרגשות השליליים המתלווים לתהליך.

בתחום הארגוני

אין די בלומר שוב ושוב שהרחמים הנם האויב הקרוב של החמלה. צריך לפתח מרחבים במבנה הארגוני, מרחבים שיאפשרו לצוות ולאומנים הזדמנויות להתבונן ולחוות את עולמם הפנימי ולחזק את עמדתם הפנימית לאיזון וויסות רגשי על מנת לאפשר חמלה. החמלה נדרשת ביחסי צוות וביחסים עם הלקוחות שלנו. תיאורית המערכות הפתוחות המשולבת בתיאוריה הפסיכואנליטית (א.אובהולצר, 1994), מדגישה את הצורך במבנה ארגוני בהיר ומדוקדק כדי להכיל תהליכים גלויים של תחרות, תהליכי קבלת החלטות ועוד, וגם כדי להכיל תהליכים סמויים – בלתי מודעים, שעלולים לייצר מכשולים רבים להגשמתם של היעדים והמטרות בארגון. מבנה ארגוני בהיר מאפשר את היווצרותה של שלוה וויסות רגשי בארגון ואתם חמלה למוגבלות יכולותינו.

טענתי המרכזית היא, ש:

רק מבנה ארגוני ברור מאפשר את יצירתו של מכלל המאפשר: הכלה, עיבוד, חשיבה ולמידה המובילים לעשייה מכוונת מטרה מתוך אווירה של חמלה.

כיצד נאפשר לכל העוסקים בעשייה זו, ארגונים ואנשי צוות פרטניים, לפתח עמדות של חמלה? במאמרם, טוענים פרוסט (2006) וחבריו ש: "חמלה הנה כוח מרפא מהותי בארגונים". בדברם על טיפוח עמדות של חמלה בארגון, הם מדגישים את הצורך ב: תרבות של הקשבה פתוחה, יצירת מבנים ארגוניים

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

שיאפשרו החזקה (holding space) נתינת לגיטימיות לרעיונות מגוונים ועוד. הם מביאים את דבריו של הדלאי למה מהרצאה שנשא בשנת 2004 ובה אמר:

אני מאמין שבכל רמה של חברה – משפחה, מדינה ובעולם כולו, הרי המפתח לעולם שמח ומצליח יותר, היא צמיחתה של החמלה. אנחנו לא צריכים לאידיאולוגיה וגם לא לאמונה דתית. כל שצריך הוא שכל אחד יפתח את התכונות הטובות שבעצמו. אני מאמין שטיפוח אושרו של היחיד יכול לתרום באופן עמוק ויעיל לרווחתה והתפתחותה של החברה כולה.

אתייחס בקצרה למרחב ההדרכה שתרומתה מהותית ליצירת התייחסות מתוך חמלה בארגון בכלל ובאומנה בפרט.

מרחב ההדרכה האישי והקבוצתי בכל רמות הארגון אמור לאפשר בצורה מובנית עיסוק בשתי האופנויות שהזכיר ויניקוט: Being (עצמיות - היות) ו־ Doing (עשייה). מרחב ההדרכה באמנה, צריך לאפשר מפגש של המודרך עם עולמו הפנימי הקשור לתפקידו ותפקודו וכן לעסוק בפתרון בעיות שוטפות. חלק ניכר מהעומס המתמשך בעבודתנו בתחומים אלו קשור לפגיעה בגבולות ועמם פגיעה במכל ובמרחב שמאפשר חשיבה, העמקה והכלת רגשות קשים ועיבודם כדי לאפשר איזון ושלווה פנימית. ההדרכה חייבת לאפשר זמן קבוע ועקבי לעיסוק בעולמו הפנימי של המודרך, אמפתיה לתפקידו הקשה. בדרך זו אנו מטפחים את יכולתו של העובד לחמול, שהרי רק מפגש עם עולמו הפנימי מאפשר את פיתוח היכולת להתייחס אל המתרחש מתוך איזון פנימי סביר כזה שיאפשר לו להגיב מתוך הבנה קלינית ולא מתוך צרכים אישיים. כך גם בהדרכה קבוצתית, קיים הצורך להתייחס לעולמם הפנימי של היושבים בהדרכה ולתהליכים קבוצתיים שנוצרים תוך כדי ההדרכה, כל זאת כדי לפתח תרבות ארגונית שבה עולמו הפנימי של כל עובד והתהליכים הארגוניים, הגלויים והסמויים, מהווים חלק מהותי בעבודה השוטפת.

אחד ממרחבי הפעולה השוכנים בלב העבודה הנו ישיבת הצוות המאופיינת בדרך כלל בצורת עבודה של עשייה וקבלת החלטות. גם במרחבים אלו חשוב לייחד זמן להתבוננות על המתרחש בצוות ועל תהליכים תומכי עבודה אל מול כאלה הפוגעים בעבודה. בצורה זו, ממשיך שימורו של המסר: המתרחש בתוך עולמם הפנימי של אנשי צוות מהווה מרכיב חשוב בעבודה. זוהי עמדה המאפשרת לצוות בארגון לפתח את יכולתם לעבוד מתוך חמלה!

מכון סאמיט

עמותה לשירותי טיפול, שיקום פסיכוסוציאלי ורווחה (ע"ר)
השרות למשפחות אומנה

ולסיום,

"חמול על מעשיך" זו תפילה שמתפללים בבתי הכנסת בימים נוראים. מן הראוי, שאנו, בתפקידנו השונים והמגוונים, נחמול על עצמנו ונכיר במוגבלותנו ובהוסר האונים שלנו כבחלק אנושי שלנו, ובכך נחזק את יכולתנו למפגש מקצועי ואנושי עם אלה הפונים אלינו.